

Primitivismul „Pau Brasil”

„Înainte ca doi portughezi să descopere Brazilia, Brazilia a descoperit fericirea.” (O. de Andrade)

În 1924, Oswald de Andrade lansează o mișcare de natură reacționară, proclamând primitivismul „Pau Brasil” (după numele unui arbore tropical, exploatat pentru lemnul său). Contestarea modei primitiviste importate din Europa aduce cu sine afirmarea unei valori autohtone, folosite ca monedă de schimb în comerțul brazilian cu exteriorul. Iată cum motivează scriitorul nașterea noii direcții de avangardă: „Primitivismul, care apărea în Franța ca exotism, era pentru noi, în Brazilia, un autentic primitivism. Atunci m-am gândit să fac o poezie de export, nu de import pe baza habitat-ului nostru, geografic, istoric și social. Și întrucât «Pau Brasil» fusese prima bogăție braziliană exportată, am numit mișcarea «Pau Brasil»” (*apud* Stegagno Picchio, p. 467). Atitudinea lui Oswald de Andrade este în primul rând marcată de critica împrumuturilor culturale, apoi ea se delimitează net de ideea de școală, punctând dezideratul afirmării originale. Apărut într-o revistă din Rio („Correio da Manhã”), manifestul din 18 martie 1924 legitimează concepția nativistă asupra artei, făcând apologia unui exotism natural, „cu semn schimbat” – așa cum precizează Luciana Stegagno Picchio –, un exotism autohtonizat, preluat negativ și reinvestit cu forța arhaică a elementelor cronotopului brazilian.

Cu toate accentele construcției identitare, manifestul „Pau Brasil” impune un concept modern de poezie, un model universal, susținut de o limbă „fără arhaisme. Fără erudiție. Naturală și neologică”, o limbă în care cuvântul se bucură de vitalitatea începuturilor, dar și de antrenul progresului tehnic ce impune invenția rapidă a unui nou dicționar. Înțeleasă de Oswald de Andrade drept „Contribuția milionară a tuturor erorilor”, această poezie se legitimează prin actul demistificator și anarhic, marcată fiind de o discursivitate feroce, ironică și provocatoare. Blaise Cendrars, căruia poetul brazilian îi dedică volumul de versuri ce preia numele mișcării, va remarca, dincolo de „talentul nebun” al acestor moderniști pauliști, spiritul burlesc al întreprinderii lor „un vocabulaire argotique, nègre, et un sens aigu de la provocation, de la polémique, de l’actualité” (*idem*, p. 468).

După un an de la apariția sa, manifestul „Pau Brasil” va fi urmat de o serie de reacții care se orientează vehement spre ideologia fascistă. Părăsind dezideratele estetice, se vor genera, cu o frecvență anuală, mișcări precum „Verdamarelo” (1925), susținută de naționalistul Menotti del Picchia, de Cassiano Ricardo, Plínio Salgado, apoi „Anta”, în 1926 regionalismul, propus de Gilberto Freyre, în 1927 mișcarea din jurul revistei „Festa”, publicată la Rio, susținută de Tasso da Silveira, Barreto Filho, Cecília Meireles ș.a. Ca urmare a acestor manifestări, Oswald de Andrade va replica printr-un alt manifest, lansat în paginile unei noi reviste.

În mai 1928, apare la São Paulo, „Revista de Antropofagia”, publicată sub conducerea lui Antônio de Alcântara Machado

și a lui Raul Bopp. În paginile acesteia se vor afirma cele mai puternice voci anticonvenționaliste, anti-paseiste care își aleg ca țel contestația modelelor europene și nu numai. Configurația modernismului brazilian se va defini prin cadrul pe care îl va asigura „Manifestul antropofag” al lui Oswald de Andrade, liderul mișcării canibalismului.

Caracterul sectar al acestei grupări se evidențiază prin însăși retorica impusă în paginile revistei, retorică agresiv primitivistă, impusă de semnatarul manifestului, dar și de Mário de Andrade sau de Alcântara Machado. Aceștia fondează prin discursul lor teoretic sau poetic o conștiință aurorală, nefalsificată și nepervertită de dogmele culturii europene și ale moralei creștine.

Precum în manifestul lui Vicente Huidobro, *Non serviam*, în care acesta deriva principiile creaționismului de la „o invocație religioasă în limba unei etnii indigene care locuia în zonele Perú-Bolivia” (Clemente Padín, 2000), moderniștii brazilieni reacționează la spiritul mimetic și la invazia europeanității prin etalarea valorilor autohtoniei. În acest sens, vor fi puse în valoare mituri și embleme naționale, însemne identitare (*pau-brazil*, tapirul) care să confere atât contraponderea la influențele colonizatoare, cât și barajul de securitate și forța afirmării personale. *Pau-brazil*, dialectele și elementele etnologico-antropologice, structurile de imaginar și de comportament ale autohtonilor vor fi valorificate în scrierile programatice, dar și în cele literare cu angajarea și cu inflamarea discursivă motivate de dorința de exprimare a unei identități inconfundabile (ex. *Brazilia*, poemul whitmanian al lui Ronald de Carvalho, *Cobra Norato*, capodopera modernismului antropofag semnată de Raul Bopp, poemele cotidianului și ale ritmurilor moderne braziliene semnate de Rui Ribeiro Couto: *São Paulo, Rio de Janeiro, Bahia, Recife, Nașterea poeziei braziliene* etc.).

Referințe:

DE ANDRADE, Oswald – *Manifesto Antropófago*, în „Revista de Antropofagia”, mai, 1928.

HUIDOBRO, Vicente – *El Creacionismo, Manifiesto de Manifiestos, Manifiesto tal vez, Non Serviam*, [http:// thales.cica.es/rd/Recursos/rd99/ed99-0055-01/manicreacion.html](http://thales.cica.es/rd/Recursos/rd99/ed99-0055-01/manicreacion.html)

PADÍN, Clemente – *El ultraísmo en el latinoamerica*, în „Escáner cultural”, número 21, 12.09 - 12.10.2000, Santiago de Chile. Revista virtual. Año 2.

STEGAGNO PICCHIO, Luciana – *Literatura braziliană*, Editura Univers, București, 1986.